

IULIA-ELENA HOSSU

„MÉG MINDIG EGY CSALÁD VAGYUNK?”

Transznacionális családok – romániai perspektívák¹

Gyakran előfordul, hogy családi látogatások alkalmával az ugyanabban a háznál eltöltött idő ismét közel hozza egymáshoz az embereket, ami más esetben nem történne meg a család tagjaival, tehát ezt az állapotot éppenséggel maga a migráció körülményei idézik elő.

Bevezetés

■ Ha transznacionális családokról beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ezek különféle összetevőkön alapulnak, egy másfajta státussal bírnak, illetve e sajátosságoknak megfelelően változott meg a szerkezetük az általuk megtapasztalt migráció nyomása alatt. Ugyanakkor nem hagyhatunk figyelmen kívül egy semmivel sem alábbvaló aspektust: habár ezek a transznacionális családok jelen pillanatban nem tartoznak egy adott területhez (*deterritorializáltaknak*² tekinthetjük őket), legtöbbször egy jól körülhatárolható kulturális térben alakultak ki, a mi esetünkben a román térben. Ez egy sajátos tartalommal és struktúrával ruházta fel őket, illetve azt is biztosította, hogy nem kellett mindent nulláról kezdeni – állapítja meg David H. J. Morgan a családi gyakorlatok definiálásával kapcsolatosan: „Részben az a felismerés, hogy az egyének nem nulláról kezdik a családi élet megélését. *A társadalmi gyakorlatok olyan tárházával szembesülnek* (mondjuk házasság vagy apaság/anyaság által), *amelyeket már részben megszabtak, körülírtak a törvényes előírások, gazdasági kényszerek és kulturális definíciók.*³ Ez lenne az, részben, amit struktúráldás alatt értünk, vagyis inkább a folyamatok egy sorozatát, mintsem leszögezett külső struktúrákat.”⁴

Románia esetére fókuszálva, nem is olyan régen, pontosabban 2015-ben az egyik közismert román antropológus, Vintilă Mihăilescu

egyik írásában a következőket állította család és migráció kapcsán: „A belső, faluról városra történő migráció nyomása alatt a hagyományos család szerkezete drasztikus átalakuláson esett át. [...] A romániai társadalom is elkezdett úgy-mond berendezkedni a mobilitás korszakára, de még mindig őrzi a család kultuszát.” A román antropológus szerint úgy tűnik, hogy a *diffúz család-háztartás*, ahogy ő nevezi, lenne az őse a transznacionális családnak. Ebben a kontextusban a szerző arról beszél, hogy mennyire más a család logikája és a származás logikája (a származásról lásd a harmadik részben foglaltakat), mely utóbbi jelentette a román társadalom alapját egy adott ponton. Olyasmiről értekeznek, amit „pragmatikus” rokonságnak nevezhetnénk, vagyis olyan szituációkról, amikor „nem igazán rokonokról van szó, akik segítik egymást, hanem arról, hogy azok, akik segítik egymást, rokonokká válnak”. Azokban az időkben, az 1980-as évek közepe táján, az általános szegénység és ínség idején, a családok szerkezete nagymértékű átstrukturálódást szenvedett a faluról városra történő migráció hatására, ugyanakkor az 1989 utáni transznacionális család erre az „új családra” alapozva alakult ki amellet, hogy a nyugat felé irányuló nagyarányú migrációs hullámok is hozzájárultak ehhez.⁵

Következésképpen a román családok széthullásának már megvolt a maga története, a maga múltja, tehát ami a románok határokon túli nagymértékű migrációjának hozadékaként kialakult, az nem volt más, mint annak a térnek a kiszélesedése, amelynek keretében a családok elhelyezik és megszervezik saját mindennapi létezésüket. Ennek függvényében nem találták fel újra azokat a családi gyakorlatokat, amelyek az idők során biztosították a család belső kohézióját, hanem igazából ezek újrastrukturálódása történik manapság.

Vintilă elméletét alátámasztják a statisztikai adatok is, amelyek azt mutatják, hogy más kelet-európai országokhoz hasonlóan – amint Violetta Parutis és mások kutatásaiból tudjuk – a románok megőrizték sajátos viselkedési modelljeiket a kommunizmus bukása utáni időszakban is. Az aktuális felmérések azt mutatják, hogy ha az értékeikről kérdezik őket, akkor a románok elsőként a „családot” nevezik meg. Ezt azzal magyarázzák, hogy a kommunista rezsim alatt az egyéni szabadság nagyon is korlátozva volt, illetve a hatalom megpróbálta felügyelete és irányítása alá vonni az emberek magánéletét is.⁶ Emellett közismert tény, hogy a kommunizmus alatt a „családi összejövetel” volt az egyedüli hivatalos lehetőség az államhatár átlépésére, mivel úgy tűnt, hogy még a totalitárius rendszer is megengedőbb ebben a tekintetben. A család mint „a társadalom sejtje” egy további eszköz volt a rendszer számára ahhoz, hogy a népesség magánéletét is ellenőrizni tudja. A magánéleti szférához kötődő intézkedések – például az abortusz tiltásáról szóló 770-es rendelet 1966-ból – egy bizonyos, többnyire patriarchális családmódot alakítottak ki és tartottak fenn a lakosság körében.⁷ Továbbá az aktuális társadalmi realitások nem kaptak helyet a családok mindennapi reprezentációiban, olyanok, mint a házasságon kívül élő élettársak, gyermektelen házastársak, válás eredményeként létező egyszülős családok stb. Tulajdonképpen 1989 előtt a családnak kétféle meghatározása létezett: a *normális* család (házastársak, a lehető legtöbb gyermekkel), illetve a *deviáns/nem létező/abnormális* család (minden más családtípus, egyszülős családok, gyermektelen családok stb.).⁸

2011-es könyvében David Morgan felvázolta a családi gyakorlatok hat alapvető jellemzőjét.⁹ Szerinte¹⁰ ezek a jellegzetességek átfedik és strukturálják a családi gyakorlatok egészét, és ezáltal megeremtik a *család* fogalmának lényegét.

A transznacionális családok gyakorlatának meghatározásában számomra a legfontosabb az, amit Morgan a *mozgékonyság, változékonyság képességének* nevez (*sense of fluidity*).¹¹ A családi gyakorlatok ezen jellemzője képes a legjobban arra, hogy megragadja a családok örökös, folyamatos újrastrukturálódását. A *változékonyság* ugyancsak segít abban, hogy közelről ragadjuk meg a román családok „kialakulását” a migráció kontextusában.

Az említett szakirodalmi tételekre alapozva a jelen tanulmány célja bemutatni a reciprocitás elvét a román rokonság esetében, valamint jelezni azt, ahogyan egy sajátos családi gyakorlat, a családi látogatások átfogalmazásra kerül a migráció hatására annak céljából, hogy biztosítsa a család kohézióját. Ahhoz, hogy választ kapjon arra a kérdésre, hogy hogyan is változtak a család perspektívái a migráció hatására, a tanulmány kísérletet tesz arra, hogy pontosabban és mélyrehatóbban definiálja és vizsgálja meg ezt a sajátos családi gyakorlatot, amely képes megőrizni a családi kohéziót a románok migrációja esetében. Megkíséreltem megragadni ennek a gyakorlatnak a fontosságát, mégpedig fejlődésének és jelenlegi helyzetének a vizsgálata által, ami egyúttal azt is megmutatja, hogyan járult hozzá a hagyományos családok kohéziójának megőrzéséhez mind a múltban, mind a jelenben.

Adatok, helyszínek és módszerek

■ A kutatás öt – három romániai és két határon túli – közösség transznacionális családjainak tagjaival és kulcsembereivel készített interjúk és résztvevő megfigyelések által megszerzett adatok kvalitatív vizsgálatán alapszik. Beszélgetőtársaim migránsok voltak, akik általában jól beilleszkedtek a befogadó társadalomba, illetve Romániában élő családtagok. A minta szerkezete a beszélgetőtársak kiválasztása módszerének eredménye, vagyis a hólabda módszer következménye. Ennek megfelelően a válaszadó minta 28 és 70 év közötti személyekből állt össze. Ami az iskolázottságot illeti, ez a középiskola és a mesteri képzés között váltakozik. A válaszok tükrözik, hogy miként változtak és alakultak át a *családi gyakorlatok* képzetei, felfogásai.

Az interjúk vizsgálatát kiegészítette a rokonságkutatások és a reciprocitás román néprajzi és nemzetközi szakirodalmának áttekintése, illetve a transznacionális családok kutatásának eredményei, különös tekintettel a romániai migrációra. A kutatás egyik megállapítása az, hogy a migráció – illetve a hozzá kapcsolódó státusok, értékek és attitűdök – befolyásolta, megosztotta és átalakította a családi gyakorlatok megélésének módozatait. Ugyanakkor ez a változás azt is magával hozta, hogy jelenleg átalakult a családok definiálásának és megjelenítésének módja a mindennapi gyakorlatban.

A reciprocitás elve a román rokonság esetében

■ A román nyelvben a *származás* egy olyan családi csoportot jelent, amelyet összeköt a korszangvinitás és az affinitás is (ez a rokonsági kapcsolat elsősorban rituális eszközök által realizálódik, mint amilyen a komaság [*năşie*] intézménye, illetve a rituális támogatás).¹² A mindennapi beszédben és gyakorlatban az egyének legtöbbször ezt a terminust használják arra, hogy megállapítsák, ki tartozik a családhoz. Még inkább felértékelődik ez a kifejezés, ha arról van szó, hogy az egyén egy adott nemzetséghez, rokonsághoz (*neam*)¹³ tartozik, amely lehet jó

vagy rossz, de amelytől elszakadni nem lehet, még elhalálozás által sem. Az egyénnek megvan a maga származása, egy adott rokonsághoz tartozik mind az élők világában, mind a túlvilágon, ahogy ezt Kligman¹⁴ is megállapította. Fontos megemlíteni, hogy a *származás* kifejezés értékét a mindennapi és kanonizált gyakorlatok adják meg, és nem a jogi szférában történő meghatározása.

Egy adott származás, rokoni hovatartozás megléte azt feltételezi, hogy az egyénhez hozzárendelődik egy bizonyos fajta tőke (különösképpen vidéken), amely lehet pozitív vagy negatív előjelű is. Ha viszont figyelembe vesszük a vidéki környezetet, igazából az számít, hogy milyen szimbolikus értéke van egy házasságnak a rokonság keretében, mivel ez az érték kiterjed a teljes rokonságra. Ennek a képletnek megfelelően új családi kötelek alakulnak ki a két házastárs között, a leszármazottaik családjai és a keresztszülők között, amelyeket gyakran *konvencionális rokonságnak*¹⁵ neveznek, habár a hagyományos társadalomban az ilyen típusú kötelekekből születő rokonságot *szellemi rokonságnak* tekintették.¹⁶ Ez a megnevezés onnét származik, hogy a hagyományos társadalmakban a keresztszülők komoly szerepet játszottak a házások életében, vagyis irányították a fiatal párt, segítették őket esetleges krízishelyzetben, mondjuk, ha az együttéléshez való adaptálódás nem történt zökkenőmentesen, illetve vezetőik voltak az igaz úton és a keresztény hit útján. Tulajdonképpen úgy tűnik, hogy a rituális támogatás intézménye nagyon messzire nyúlik vissza az időben, és komolyan hozzájárult a család intézményes létének kohéziójához. Gyakran a rituális támogatás általi rokonságnak nagyobb ereje volt, mint a konszangvinitásnak.¹⁷ Ez a típusú rokonság konzervatív jellegű volt, hiszen a fiú (általában, de adott esetben a leány is) át kellett vegye az apja helyét. Ilyen helyzetek új típusú kötelezettségekhez és felelősségvállalásokhoz vezettek, melyek mind a reciprocitás elvén alapultak, vagyis azon a kötelezettségen, hogy az egyén *ajándékot adjon, kapjon és viszonzozzon*, ahogy Mauss írja 1925-ben, amikor is megalkotta az *ajándék elvének* elméletét.¹⁸

A jelenkori román társadalomban a legillusztratívabb kontextusok, amelyekben ez az elv alkalmazásra és megerősítésre kerül, a családi látogatások alkalmi. A látogatások különféle alkalmakhoz fűződnek, különösen az emberi élet fordulópontjainak rítusaihoz (lakodalmak, keresztelők, temetések stb.), és nagymértékben hozzájárulnak a családtagok közötti kapcsolatok fenntartásához. A mai transznacionális családok gyakorlatainak egész sorozata az ilyesfajta kötelezettségek logikáját követi, a szellemi rokonságnak megfelelően strukturálódik, illetve a reciprocitás elvére alapozva jelenítődik meg.

A következőkben jelen tanulmány példákön keresztül mutatja be a román családi gyakorlatok újrastrukturálódását, éspedig öt olyan esettanulmány példáján, amelyek jól mutatják a transznacionális családok sajátos helyzetét. Mind-egyik esetben megragadható a családi látogatások migráció hatására történő átalakulásának egyik sajátossága, ugyanakkor az is, ahogyan e látogatások hozzájárulnak a családi kohézió megépítéséhez és fenntartásához. Az utolsó esettanulmány célja bemutatni a lakodalmak szervezésének különleges helyzetét egy Szatmár megyei faluban, egy olyan településen, amelynek lakosságát nagyrészt transznacionális családok alkotják.

Esettanulmányok

1. Iuliana¹⁹

■ Iuliana 28 éves, Romániában született és nevelkedett, egy kis faluban. A nagy-szebeni katonai középiskolában tanult, majd elvégezte a bukaresti katonai akadémia-t is. Bukarestben telepedett le. Iulianának van egy ikertestvére, egy lány, akivel nagyon szoros kapcsolatot ápol. Tulajdonképpen két egymással szemben levő panellakást vásároltak meg éppen azért, hogy közel maradjanak egymáshoz. Van egy másik lánytestvére is, aki – akárcsak az ikertestvér, a szülei és a jövedébeli férje – Romániában él. Iuliana nem első ízben tapasztalja meg a migráció életformáját, mivel már korábban is eltöltött egy évet a Csehországban. Amikor találkoztam vele Belgiumban, már hat hónapja elhagyta Romániát. Számára ez a típusú lét egy igazi kihívást jelent, illetve egy nagyon pontosan megszervezett programot. Ez év novemberében lesz az esküvője, utána pedig le szeretne telepedni egy bizonyos helyen. Elmondása szerint az ideje és a hazalátogatásai nagyon is be vannak táblázva, meg vannak tervezve. Azt állítja, hogy még akkor is távol lenne családja egy részétől, ha Romániában élne, hiszen ők Erdélyben élnek, számottevő távolságra Bukaresttől. Alapjában véve a kommunikáció a kulcsfaktor a családi kohézió fenntartásában, manapság pedig különféle eszközök is megkönnyítik ezt, például a Skype, WhatsApp, Viber stb. De ugyancsak ő beszél az interjúk alatt arról, hogy a saját párkapcsolatában mennyire fontosak a közös élmények.

„Eljöttek [szülei és testvérei] ide [Belgiumba], és ültek egy hetet, majd most nyáron megint jönnek. [...] Mindent eltervezek a legkisebb részletig, hogy tudjunk találkozni, hogy lássuk egymást, és ugyancsak eljönnek majd Bukarestbe is, amikor tudják, hogy ott leszek.”

„Igen, hétközben általában Skype-on tartjuk a kapcsolatot, természetesen, illetve ott a WhatsApp, a Viber, azok a médiák, amelyek mindenkinek elérhetők manapság, habár sokszor fárasztó, kimerítő dolog tudni azt, hogy csak Skype-on tudsz beszélni azokkal, akik oly kedvesek neked. Néha jön, hogy zárd le, és sose indítsd újra! [nevet] És még inkább szívszorító érzés, nem drasztikus értelemben véve, hanem érzelmileg, mert ott a kötelék a szüleiddel és a családdal, akik nem Bukarestben élnek, tehát nincs esélyed túl gyakran látni őket. Bukarest és Erdély között a távolság... hát nem kicsi! [nevet]”²⁰

„Éppen ma beszélgettem néhány kollégámmal, magyaráztam nekik, hogy néha két különböző életem van: az egyik hétfőtől péntekig, a másik péntektől vasárnap estig vagy hétfő reggelig, mivel teljesen környezetet váltok, váltogatom az embereket, váltogatom azokat az élettörténeteket, amelyeket különböző emberekkel osztok meg, és ugyancsak váltogatom a tapasztalataimat, mivel annyira más környezetről beszélünk! Ott van a háttér, a környezet, amit magad mögött hagytál, amihez oly sokáig hozzá voltál szokva, és itt van egy új környezet, amit te építettél fel magadnak. Ezért is szeretném annyira, hogy ő is eljöjjön ide, mert nem szeretnék magamban egy olyan környezetet felépíteni, ami annyira különbözik az ottani életünktől. Anélkül, hogy rájönnél, elkezdesz építgetni, elkezdesz magad köré gyűjteni olyan embereket, akiket csak te ismersz, és sosem fogod megismerni őket párként.”

2. Raul és Carla

■ Raul (34 éves) és Carla (32 éves) az a pár, akikhez a legközelebb kerültem a belgiumi terepmunkám alatt, ugyancsak ők biztosították a szállásomat, így alkalmam lett résztvevő megfigyelést is végezni. Raul tíz évvel ezelőtt költözött ki Belgiumba. Rá pár évre az akkori barátnője, most már a felesége, Carla is utánajött. Mindketten az IT szektorban dolgoznak, ami azzal járt, hogy könnyebben kaptak munkát, és könnyebben illeszkedtek be egy új világba. Igazából mindketten kiemelkedő képességeik miatt jöttek Belgiumba, mindketten egy nemzetközi vállalatnál dolgoznak. Habár nagyon jól látják a kiköltözötték életének előnyeit és hátrányait, Raul és felesége úgy tervezi, hogy Belgiumban marad. Gyakran utaznak haza Romániába, kéthavonta, ebben az évben pedig vásároltak egy panellakást is Brassóban, abban a városban, ahonnan mindketten kiköltöztek. A látogatások alatt a programjuk nagyjából ugyanazon variánsok alapján strukturálódik: meglátogatni a tágabb családot, találkozni az otthon maradt barátokkal, részt venni lakodalmakon, keresztelőkön, temetéseken. 2014-ben született meg a kislányuk, ekkor már megváltozott a hazautazások gyakorisága, viszont kitolódott az itthon töltött idő. Igazából a polgári esküvőt, a lakodalmukat és a kislányuk keresztelőjét is Romániában tartották meg, és nagyon is időben megtervezték ezeket. A család és a barátok látogatása, a találkozások jelentik mindig is a hazautazásuk lényegét, de ugyanez igaz a belgiumi visszaútra is. Ezeknek a látogatásoknak az alkalmával, illetve a különböző eseményeken való részvételek alkalmával mindig sor kerül ajándékcserére, az egyszerű könyvektől, ruháktól, parfümöktől egészen a lekvárokig, savanyúságokig, szilvapálinkáig vagy házi szalonnáig.

„De valahogy mindig igyekszünk kapcsolatban maradni velük [az otthoniakkal], mailen, telefonon valamivel ritkábban sajnos, és persze ahányszor csak hazamegyünk Romániába, találkozunk a közeli barátainkkal. És ők mindig várnak, a barátaink, mindig örvendenek, ha látnak.” (Carla)

„Sokat gondolkodom ezen, mivel néha elég nehéz megfosztani a nagyszüleit mindezeketől a lehetőségektől, a látogatásoktól, amelyek jók a maguk módján, de nem elégségesek. Nyilvánvaló, hogy ők többre vágyanak, és én magam is eszerint gondolom, mert a munka is nagyon fontos, de ugyanakkor a család is nagyon fontos... A mi családunk is egyre öregebb, mondhatni, és azért ezt is szem előtt kell tartani.” (Raul)

„Igen, de ugyanakkor, amikor sikerül hazautazni, akkor többet ülünk. És talán, összességében nézve, lehet, hogy ugyanannyi napot töltünk Romániában, mint amennyit azelőtt szoktunk.” (Carla)

[De Romániából milyen gyakran jönnek hozzátok látogatóba?]

„Á, amióta megszületett a gyerek, azóta egyre gyakrabban. Előtte csupán egyszer jött az ő családja, meg egyszer az én családom, de utána... kicsit változtattuk a családjainkat, és úgy gondolom, hogy négy- vagy öthavonta jönnek látogatóba a szüleink.” (Carla)

3. Maria

■ Maria 56 éves, egy Suceava megyei kis faluban született és nevelkedett. Három lánya van, mindhárman jártak külföldön, le is telepedtek ott, és egyikük sem tervezi azt, hogy visszaköltözne Romániába. Két lánya Európában él (Olaszországban, illetve Németországban), a harmadik pedig az Egyesült Államokban. Annak ellenére, hogy minden egyes alkalommal szóba hozza mindegyik leányát, és örvend annak, hogy sikeresen beilleszkedtek, letelepedtek az „idegenek között”, a beszélgetéseink alatt ismételten visszatér ahhoz, hogy mennyire távol vannak. Igyekezett kordában tartani érzelmeit az interjúk alatt, de ez alig sikerült neki. Családjának élete összefonódik a három lány látogatásaival, habár úgy tűnik, hogy egyre ritkábban látogatják meg őt. A lányok látogatásait kiváltották a szülők látogatásai, akik felváltva látogatják meg a három leányt saját országukban. A család élete e látogatások köré szerveződik, amelyeket egész évben epekedve várnak.

„Hát most ő [a legidősebb lány] már kétszer volt itthon, iratokat csináltatott magának, hogy bármikor jöhessen és mehessen, amikor kedve tartja. És... nem könnyű neki hazajönni és velünk lenni, mert egy másik életformához van szokva, és... nem is tudom. Mert hát ők mind jártak iskolába, és itt is kaphatnának munkát maguknak, de már hozzászoktak egy másik élethez. Nehéz nekik visszajönni. Hát... azt szoktam mondani, hogy »Mi lesz velünk, ha megöregszünk?« »Hát akkor jöhettek hozzánk, ideköltözhetek hozzánk!« Azt szoktam mondani nekik, hogyan is mehetnék, hogyan is hagyhatnám itt az otthonomat... »Veszünk nektek is egy házat itt, mert mi már nem jöhetünk vissza.«

Voltunk Olaszországban... Amerikában még nem voltunk, de megyünk jövő évben. Voltunk a kisebbik lányunknál, aki az Európai Tanácsnál dolgozott, voltunk már kétszer vagy háromszor Olaszországban, hogy meglátogassuk őt... most tavasszal elutaztunk Németországba is, hogy lássuk a lányunkat, aki Frankfurtban dolgozik. Voltunk ott, meglátogattuk, de mégis... úgy élünk, hogy vágyakozunk a gyerekeink után, mert ez már csak így van... Hát a miénk, de nem a mi tulajdonunk, tehát már egy ideje, ahogy szokás mondani, mindegyik a maga útját járja.

Persze, látjuk őket [Skype-on], és örvendünk annak, hogy tudjuk, hogy jól vannak... igen. Már megszoktuk, mert annyi éve már, és hozzá kellett szoknunk, de – ahogy szokás mondani – ahogy telik az idő, egyre öregszünk, és egyre érzékenyebbek vagyunk. Amíg fiatal vagy, addig nem vagy annyira érzékeny...”

4. Gabriel és Ana

■ Gabriel 70 éves, Ana pedig 67. Három gyermekük van. Egy Szilágy megyei kis faluban születtek, és ott is élték le egész életüket, egy olyan régióban, amelyet alacsony fejlettségi szint jellemez. Ez azzal járt, hogy a többi megyéhez képest valamelyest megkésve indult el innét a migráció folyamata, de a jelen pillanatban szinte minden házból egy vagy több személy külföldön tartózkodik. Az ő esetük még sajátosabb, hiszen mindhárom gyermekük külföldre ment, és csak egyikük jött vissza, és kezdett el egy kisebb, gépkocsikra specializálódott vállalkozást. A két másik gyermek, egy férfi és egy nő, Amerikában telepedett le. En-

nek megfelelően a látogatások egy jól meghatározott időbeosztás szerint zajlanak, az időtartamuk viszont hosszabb. Ez nem gond, mivel a szülők már nyugdíjasok, és az egészségügyi állapotuk is megfelelő. A gyermekeik elköltözése azal járt, hogy egy csomó olyan tapasztalatban van részük, amely egyedülinek tekinthető az életükben. Első látogatásuk a két Amerikában élő gyermekükhöz egyúttal az első repülőutat is jelentette számukra, illetve ez volt az első alkalom, amikor átlépték az ország határát, ami elég gyakori olyan szülők esetében, akik otthon maradtak, miközben gyermekeik külföldre költöztek. Habár Romániában sok szó esik az idősekről, akiket hátrahagytak a gyermekeik, miközben külföldre mentek munkát vállalni, az ő esetükben, mint ahogy a legtöbb olyan esetben, amivel a kutatásom során találkoztam, éppenséggel egy különböző forgatókönyv körvonalazódik, tehát nem az idősek elhagyásáról van szó, hanem az idősek feléledéséről, újjászületéséről, éppenséggel az ilyesfajta tapasztalatoknak köszönhetően. Gyakran, a gyermekeik unszolására, valamint annak a váagnak köszönhetően, hogy gyakrabban lássák őket, és több időt töltsenek velük, az olyan szülők, mint Gabriel és Ana (akik életük nagy részét egy olyan kommunista rendszer alatt éltek le, amely szinte kivétel nélkül megtiltotta a határ átlépését) sokkal nyitottabbak az ilyesfajta új tapasztalatokra, amelyeknek másként nem igazán lenne helye az életükben. Manapság legtöbb szabadidejüket azzal töltik, hogy meglátogatják gyermekeiket. Mivel az amerikai látogatások eléggé hosszú időt vesznek igénybe, egészen az elmúlt egy-két évig Gabriel gyakorta kapott munkát is arra az időre, amíg a gyermekeiknél voltak, hiszen nehezen fogadta el, hogy tétlenségben teljenek napjai.

A transznacionális családok esetében eléggé gyakori az, hogy ugyanabban a házban élnek – emeli ki Baldassar, Baldock és Wilding.²¹ Ez az idő, amit együtt töltenek egyik gyermekük házában, sorra, egyenként mindegyiknél, jó lehetőség arra, hogy bepótolják azt az időt, amióta nem látták egymást. Továbbá az, hogy egy fedél alatt élnek a gyermekekkel, a közelség, az együttlét érzését biztosítja, akárcsak azokban az időkben, amikor az utóbbiak még fiatalok voltak, és szüleikkel együtt éltek. Ezek a külföldi utazások azt is lehetővé teszik számukra, hogy saját véleményét alkossanak arról, hogyan is élük életüket a gyermekek, hogy saját szemükkel láthassák létezésüknek összetett kontextusait – a szomszédokat, a barátokat, a munkahelyet stb. –, ahogy megállapítja ugyancsak Baldassar, Baldock és Wilding,²² mivel ahogy a mondás is állítja: „hiszem, ha látom”. Ugyanakkor a látogatások alatt Gabrielre és feleségére hárul az a feladat, hogy unokáikkal gyakorolják a román nyelvet, mert ebben az esetben ugyan az unokák tudnak románul, de a nyelvtudásuk jóval az anyanyelvi szint alatt marad, ahogy meg is jegyezte Gabriel egyik beszélgetésünk alkalmával. Így hát a látogatások olyan alkalmak, amikor a mindennapi tapasztalatokat együtt éli meg az egész család.

„Amikor ott voltam, vigyáztam a gyerekekre, főztem, takarítottam. Akkor is voltam, amikor a nagyobbik kicsi volt, meg amikor a kislány megszületett. Vigyáznom kellett arra, hogy a gyerekek ne üssék egymást, mert a nagyobbik nem szerette a kisebbiket, féltékeny volt rá. És minden olyasmit szoktam főzni, amit itthon is főztem, Romániában. A leányom szokta mondani, hogy anya, már akkor tudtam, hogy palacsintát csinálsz, amikor betértem az utcánkba, mert sehonnan máshonnan nem jöhetett ez az illat.” (Ana, Gabriel felesége)

„Amikor ott vagyunk náluk, vagy ők vannak itt, mindig együtt vagyunk. Minden egyes alkalommal, amikor meglátogatjuk őket, eljárogatunk mindenfelé kirándulni. Még New Yorkban is voltunk.” (Gabriel)

„A lány [az unokahúg] még mindig tud románul, de Luca [az unoka], a lányunk fia, az nem. Mi románul beszélünk velük, ők egymás között viszont angolul. De a fiunk gyermeke, aki öt éves volt, amikor elmentek, tudott románul beszélni. Amikor viszont először jöttek vissza látogatóba, már nem tudott románul. Nagypapa, kérdezte, hogy mondják az ablaknak? Úgy, hogy »fereastră«.” (Gabriel)

5. Lakodalmak

■ Egy kis Szatmár megyei falunak, amelynek teljes lakossága körülbelül 400 fő, legtöbbjük 60 év fölötti, van egy ezerszemélyes, fűthető lakodalmi sátra. A legnyilvánvalóbb kérdés a következő: minek? Azért, mert minden évben, augusztus 15. és szeptember 15. között, naponta szerveznek lakodalmakat ezen a helyszínen. Azok, akik külföldön vállaltak munkát, hazatérnek, és megszervezik a lakodalmukat ebben a periódusban, ami az egyedüli olyan periódus, amikor szabadságon vannak, illetve amikor a lakodalmazás is meg van engedve, hiszen az ortodox naptár szerint nincs böjti időszak. A román társadalomban egy családtagnak az esküvőjén részt venni olyan kötelezettség, ami alól senki sem vonhatja ki magát. Amikor részt veszünk egy lakodalomban, akkor egy újabb kötelezettség születik azokra nézve, akiknek a lakodalma van, vagyis ők is ott lesznek a mi lakodalmunkon, vagy a gyermekeink, esetleg unokáink lakodalmán. Ez a kötelezettség nemcsak a vérrokonságot érinti, hanem a tágabb rokonságot, a szomszédokat, iskolatársakat, barátokat. A kötelezettséget magát megpecsételi a pénzes boríték (legtöbbször nem is kis összeg), amelyet *lakodalmi ajándéknak* hívnak. Végül is ami a helyi szinten történik egyes közösségekben, az nem más, mint a lakodalmas viselkedésmód változásának jelensége, mivel az emberek naponta ülnek lakodalmat augusztus 15. és szeptember 15. között.²³ És ami a román közösségekben ezeken a lakodalmakon történik, az egyszersmind a migráció által megszerzett jólétnek és (legtöbbször anyagi) tőkének a fitogtatása. Mégis, ezeknek az eseményeknek az elsődleges funkciója továbbra is a családi és vérrokoni kötelékek ápolása, megerősítése.

Végső megállapítások

■ Vannak olyan fontos pillanatok egy család életében, amelyeket semmilyen külföldön élő személy ki nem hagyyna, még csak el sem tudja képzelni, hogy kihagyhatná. A román társadalomban a családi látogatások mindig is olyan eseményteli pillanatok voltak, és továbbra is azok maradnak, amelyek képesek összehozni a családot.

A hagyományos társadalomban a rokonsági kötelékek megőrzése egy sor kötelezettséget és felelősséget jelentett, amelyek legtöbbször egyik generációról a másikra öröklődtek anélkül, hogy valaki valaha is megkérdőjelezte volna jogosságukat. Ezek kommunikációs csatornát képeztek és tartottak fenn a család tagjai között. A transznacionális családok tagjai felhasználták ezeket a tradicionális struktúrákat, összekötötték új formákkal is annak érdekében, hogy a családi gyakorlatok alkalmazkodjanak a transznacionális lét sajátosságaihoz. Ebben a

kontextusban úgy gondolom, hogy az egyik legfontosabb aspektus a családi kohézió megőrzésében nem más, mint a rendszeres családi látogatások, amikor is a transznacionális családok tagjai felkeresik egymást. A hagyományos román társadalomban a látogatások inkább a vallási ünnepekhez és a vasárnaphoz kötődtek. A helyi kutatók feljegyezték ennek az időnek a különleges dinamikáját a tradicionális társadalomban: létezett a mindennapi, profán idő, illetve a szent, megszentelt idő.²⁴ Ezt a sajátos ritmust a hagyományos társadalmakra jellemző dinamika írta elő, amelyet ugyanakkor megkönnyített az is, hogy a családtagok nagy része egy jól körülhatárolt térben élt együtt (egy házban, egy faluban, egy városban), fizikai közelségben és mindenképpen egy adott földrajzi térben. Az a tény, hogy manapság egy család tagjai szétszórva élnek különböző országokban, átalakította a legfontosabb családi gyakorlatok ritmusát és forgatókönyvét, valamint a családi látogatásokat és az élet nagy fordulópontjai eseményeinek megszervezését is (lakodalom, keresztelő). Mindamellett ha odafigyelünk a beszélgetőtársaink hangjára, akkor észrevesszük, hogy ez nem azt jelenti, hogy ezek a látogatások bármit is veszítettek volna a fontosságukból, az értékükből. Épp ellenkezőleg, legtöbb esetben nagyobb intenzitással bírnak, mivel ezek a látogatások olyan alkalmak, amelyek esetében az idő besűrűsödéséről beszélhetünk, hiszen az emberek próbálják bepótolni mindazt az időt, amit addig külön töltöttek el, ahogyan már megállapította Baldassar, Baldock és Wilding is.²⁵ Gyakran megessik, hogy e körülmény hatására nagyobb nyitottsággal fordulnak egymáshoz, avagy közelebb kerülnek egymáshoz.

Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül az új kommunikációs technológiák megjelenését és globális elterjedését ezeknek a családoknak a mindennapi életében, amelyek segítségével a családi gyakorlatok új terei teremtődtek meg. Amikor egy család tagjai nem tudják látogatni egymást (anyagi okokból, szabadidő hiánya miatt stb.), akkor azok, akik egy másik országban vannak, megpróbálnak jelen lenni legalább a virtuális térben. Beszélgetőtársaim közül többen is elmesélték, hogyan töltötték el családi ünnepeiket és ünnepi étkezéseiket úgy, hogy élőben közvetítették azt egymás felé, hiszen az internet segítségével újfajta látogatások alakulnak ki, a „virtuális látogatások”. Ezek segítségével egy olyan családtag is részt vehet az otthon maradt család fontos eseményein, aki fizikailag távol van, ezáltal pedig hozzájárulhat a családi kohézió megőrzéséhez olyan esetben is, amikor nem tudnak utazni.²⁶ Gyakran előfordul, hogy családi látogatások alkalmával az ugyanabban a házban eltöltött idő ismét közel hozza egymáshoz az embereket, ami más esetben nem történne meg a család tagjaival, tehát ezt az állapotot éppenséggel maga a migráció körülményei idézik elő. Ugyanakkor a külföldön élő fiatal generáció a mozgatórugója lehet szülei, illetve a tágabb család tagjai különféle cselekvéseinek, amelyekre más körülmények között nem kerülhetne sor. Egy ilyen példa lenne azoknak a Moldovai Köztársaságban élő románoknak az esete, akiknek a gyermekei külföldön élnek, és kérelmezik a román állampolgárság felvételét éppen azért, mert EU-s állam polgáraitként jóval könnyebben tudnak utazni szerte Európában.²⁷

Maguk a látogatások olyan gyakorlatokká válnak, amelyek feszültséget keltenek a transznacionális családok tagjai között, mivel gyakran kötelezettségeknek tekintik ezeket, amelyek hozzájárulnak bizonyos kapcsolatok fenntartásához.²⁸ Viszont ez a gyakorlat nem újdonság a családban. Ahogy már említettem, a román etnológusok jelezték a rituális látogatások fontosságát, amelyek szerintük hozzájárulnak a rokonságon belüli kohézió megőrzéséhez. Ami a migráció kon-

textusában történt, nem más, mint nagyjából ezeknek a látogatásoknak az átfo-galmazása, illetve a családi élet központjába való visszahelyezése, hiszen a transznacionális családok élete nagyrészt ezek köré szerveződik.

Soha nem volt ennyire nyilvánvaló a román társadalom történetében, hogy a rituális körülmények között – születés, keresztelő, lakodalom stb. – zajló ajándékcseré, amely amúgy nemcsak rituális keretek közé tehető, biztosította az idők folyamán a családi kohéziót, a családtagok közötti fizikai távolságok elle-nére is.

Nem utolsósorban a migráció megkövetelte a családi kapcsolatok egyfajta változékonyságát.²⁹ Ezeket a kötelékeket a családtagok közötti kapcsolatok tart-ják fenn, az utóbbiak pedig látogatások, kommunikáció és találkozások által alakulnak ki. Korábban az íratlan szabályok és a genealógia határozta meg a családtagok kilétét, a családtagok szerepét, azt, hogy ki kerül be vagy ki kerül ki a családi körből. Manapság az számít családtagnak, akinek sikerül kapcsolat-ban maradnia azokkal, akik az országban maradtak, és ez a kapcsolattartás leg-több esetben a látogatások által realizálódik.

Herrera Lima felfigyelt arra,³⁰ hogy szimbolikusan a transznacionális csalá-dok olyan közegek, amelyeknek közvetítésével különböző konvenciók, gyakor-latok és fogyasztási formák terjednek el és olvadnak össze. Ugyanakkor ez a közvetítő erő az, amely által kialakulnak, felélednek és átalakulnak maguk a kultúrák. A jelen tanulmány célja megerősíteni Limának a kijelentését. Romá-nia esetében a transznacionális családok gyakorlatai (újra)rajzolják a család intézményének struktúráját, dimenzióit és mintázatát, állandóan újrafogal-mazva ezeket, ezáltal pedig biztosítják a család túlélését függetlenül bármely körülménytől.

Ilyés Sándor fordítása

■ JEGYZETEK

1. A tanulmány angol nyelvű eredetije a *LUD* folyóiratban jelent meg, a következő bibliográfiai adatokkal: „Are we still a family?” The perspective from Romanian transnational families. *Lud* 103. szám., 2019, 49–65. ISSN: 0076-1435 DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/lud103.2019.03>. A folyóirat online verziója elérhető itt: <https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/LUD/issue/view/1764/showToc?fbclid=IwAR0GQFHoRaYTKyOy1-8RvILAdEtBcSPUUhPnv0DDmu471qo9KcdPz-yYuYY>.
2. A terminus első elméleti meghatározásához lásd Gilles Deleuze – Felix Guatarri: *Anti-Cedipus. Capitalism and Schizophrenia*. (Ford. Robert Hurley, Mark Seem, Helen R. Lane). Continuum, London–New York, 2000.
3. A kiemelés is a szerzőtől, David H. J. Morgantól.
4. David H. J. Morgan: *Rethinking Family Practices*. Palgrave MacMillan, London, 2011. 7.
5. Lásd Vintilă Mihăilescu: *Familie, case și migrațiune*. Sinteza 25.12.2015. <http://revistasinteza.ro/familie-case-si-migratie/> (Utolsó megtekintés: 2019.08.15.).
6. Violetta Parutis: „Home” for Now or „Home” for Good? *East European Migrants’ Experiences of Accommodation in London*. Home Cultures 2011. 8. évf. 3. sz. 271.
7. Ezzel kapcsolatosan lásd még Gail Kligman: *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceausescu’s Romania*. University of California Press, Berkeley, 1998.
8. 1989 előtt az ilyen típusú családok létezését a szocialista állam gyakran próbálta visszaszorítani különféle törvényhozói rendelkezésekkel. Egy példa erre az volt, hogy ha valaki 25 éves korára nem volt házas, akkor többletadót kellett fizetnie.
9. Morgan meglátása szerint a családi gyakorlatok hat alapvető jellemzője a következő: *a megfigyelő és a cselekvő perspektívák összekapcsolása* (mivel a mindennapi életben az emberek ritkán beszélnek arról, hogy mit is jelent a család, egyszerűen megélik, megtapasztalják azt); *a cselekvőképesség* (ugyanis a családtagoknak nem csak statikus szerepe van, ők nem csak egyszerűen apák, anyák, testvérek stb. – ők csinálják a családot); *a mindennapok érzéke* (beleértve a családi élet minden fontos tevékenységét, illetve mindazt, amiről az emberek keveset beszélnek); *a rendszeresség érzéke* (milyen rendszeresen történnek bizonyos tevékenységek, napi, heti, évi rendszerességgel stb.); *a mozgékony, változékonyság képessége* (ahogyan valaki egy család tagja lesz, vagy kikerül a családból, az eléggé rugalmas, ugyanakkor ezek a gyakorlatok, amelyeket a kutatók családi gyakorlatoknak neveznek, ugyanolyan egyszerűséggel lehetnek másfajta gyakorlatok, például gender gyakorlatok); és végül *a történelem és a biográfia összekapcsolása* (másképpen fogalmazva a magánélet és a közélet összekapcsolódása). Morgan: i. m. 5–8.
10. I. m. 10.

11. I. m. 7.
12. Gail Kligman: *Nunta mortului: ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*. Editura Polirom, Iași, 1998. 30–33.
13. A neam utalhat valakinek a családjára, de egy lazább kötődésű rokonsági csoportra is, amely a házassági és a vér szerinti rokonsági kapcsolatokon túlmutat.
14. Kligman: i. m.
15. Vasile Scurtu: *Termenii de înrudire în limba română*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Buc., 1966. 239.
16. Henri H. Stahl: *Rudenie spirituală din Nășie, la Drăguș*. Sociologie Românească 1936. 1 évf. 7–9. sz. 25–36.
17. Iulia-Elena Hossu: *Relațiile de înrudire. Căsătoria – atitudini, practici și dinamici / Study of Kinship Relations. Marriage – Attitudes, Practices*. Editura Mega, Cluj-Napoca, 2018.
18. Marcel Mauss: *The Gift* (Selected, annotated, and translated by Jane I. Guyer). HAU, Chicago, 2016.
19. Az adatközlők álneven szerepelnek, ezáltal biztosítottuk anonimitásukat.
20. Habár Bukarest és a szülővárosa közötti távolság 350 km, mivel Románia még mindig eléggé visszamaradt az infrastruktúra terén (a nagyvárosokat összekötő autópályák hiányoznak), a hazautazás kétszer annyi időbe telne, mint a repülőút Brüsszelbe. Tehát annak ellenére, hogy különböző országokban élnek, az utazás tulajdonképpen mégiscsak könnyebb, mint amilyen az országon belül lenne, ami pedig az anyagi oldalát illeti, a fapados járatok elfogadható árakkal dolgoznak.
21. Loretta Baldassar – Cora Vellekoop Baldock – Raelene Wilding: *Families Caring Across Borders: Migration, Ageing and Transnational Caregiving*. Palgrave MacMillan, New York, 2007, 167–168.
22. I. m. 149.
23. További részleteket a román migránsok lakodalmas szokásainak változásáról, illetve a vidéki közösségekben napi szinten megszervezésre kerülő lakodalmakról lásd Remus Gabriel Anghel: *Migrația și problemele ei: perspectiva transnațională ca o nouă modalitate de analiză a etnicității și schimbării sociale în România*. Working Papers. Cluj Napoca: ISPMN Publishing 2008.
24. Mircea Eliade: *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. Harcourt Brace Jovanovich, London, 1959; Ion Șeuleanu: *Dincoace de sacru, dincolo de profan (studii și eseuri de folclor)*. Tipomur, Târgu Mureș, 1995.
25. Baldassar–Baldock–Wilding: i. m.
26. Iulia-Elena Hossu – Viorela Ducu: *Departa și totuși aproape: fragmente din viața familiilor transnaționale*. Editura Mega, Cluj, 2017.
27. Iulia-Elena Hossu: „Our Westerner”: *The Role of Romanian-naturalized Youth in Reconfiguring Moldavian Transnational Families*. In: Viorela Ducu – Mihaela Nedelcu – Telegdi Csetri Áron (eds.): *Childhood and Parenting in Transnational Settings*. Springer International Publishing, Cham, 2018. 63–82.
28. Baldassar–Baldock–Wilding: i. m. 161–163.
29. Morgan: i. m.
30. Fernando Herrera Lima: „Transnational Families: Institutions of transnational social space”. In: Ludger Pries (ed.) *New Transnational Social Spaces. International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. Routledge, London, 2001. 91.

